

же наићи и на оне друге, које су се аутору поткрале.

И ма колико да књига представља позитивну новину у методу излагања, указујемо и на ова мања одступања. Тамо гдје их је било најлакше избјећи, аутор чини методске грешке: устанак у Словенији излаже послије оног у Хрватској и Босни и Херцеговини. И методски и практички ту је најбоље било поштовати хронолошки ред. Исто тако у поглављу — Проглашење Републике (стр. 344) најприје се излажу тешки материјални и људски губици са којима се одмах послије рата, дакле послије свог формирања, сукобила нова народна влада, да би се потом изложио процес њеног формирања.

Иако не почива на некој новој изворној документацији, по третману проблема, анализама и закључцима, — књига Влада Стругара представља управо једно оригинално остварење. Настала као резултат дугогодишњег индивидуалног рада талентованог аутора и колективне сарадње групе стручних сарадника Војноисторијског института у Београду, који су му пружили обилату помоћ у анализама и закључцима а каткад и у провјеравању датума, како то и сам аутор каже у предговору, ова књига представља сажети и вјерни преглед народноослободилачког рата и револуције, до сада једно од најбољих остварења ове врсте.

Зоран Лакић

Др Димо Вујовић: „УЈЕДИЊЕЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ И СРБИЈЕ“

Издање Историјског института НР Црне Горе, Титоград 1962, стр. 568

Чињеница је да је проблем стварања Југославије у највећем дијелу до сада објављених радова најчешће свођен на питање улоге и односа одређених чинилаца, чак и политичких схватања појединих личности, што је све, разумљиво, мање или више морало значити у току борбе да се она створи крајем 1918. године. Суштински овог политички врло комплексног и много интересантног проблема новије југословенске историографије није се прилазило с темељним и неопходним анализама економских, друштвених и уопште политичких фактора који су одиграли одговарајућу улогу у припремама и извршењу тога чина. Због његове сложености се и не може очекивати да ће убрзо и у цјелини добити своју научну обраду. Од успјеха у изучавању појединог већег или мањег проблема из ове области, који по свом политичком, друштвеном и уопште историјском значају може да представља посебно интересантну цјелину, као што је то, на примјер, уједињење Црне Горе и Србије, зависиће успјех научног рада о стварању југословенске државе 1918. године.

Нема сумње да је појавом студије др Д. Вујовића Уједињење Црне Горе и Србије учињен, свакако, врло значајан корак у том правцу.

У вези са појавом ове књиге, прије свега, треба истаћи: да је у њој обрађен проблем у цјелини и да је то учињено на основу до сада необјављене грађе, најразличитије по свом поријеклу, и постојеће литературе. Употријебљена је и сва штампана документација којом су се обје стране користиле у борби за формирање одговарајућег јавног мњења. Потребна пажња је посвећена и архивским збиркама лица која су у овим догађајима играла мање или више истакнуту улогу, што је за цјеловитост сагледавања овог проблема било врло важно.

Уз ово се мора одмах додати да је ДВ обради проблема, „осјетљивијег и актуелнијег“ од осталих, пришао са становишта потребе да се научним методом у цјелини објасни политичка и друштвена суштина овог крупног догађаја. Ауторову смјелост у изучавању овог проблема и заиста постигнуту успјех једино можемо објаснити његовом оријентацијом ка не-

познатим историјским изворима и научном оправданошћу метода који је у току свог обимног истраживачког рада до краја и с успјехом примијенио.

У ствари, ово је оно што је недостајало у свима до сада познатим радовима, углавном политичара, о овом питању. Једном ријечју, аутор је био лишен потребе да тражи документе који би му потврдили неко стањовиште које је могао да има прије него што је одлучио да напише овакав рад о уједињењу Црне Горе и Србије. Значи, дошао је до закључака као истраживач, на основу непристрасне обраде чињеница са којима се у току дужег рада упознао. Због тога је, разумљиво, успјех овог рада потпун и допринос историјској науци велик. Нема сумње да је овом студијом догађај уједињења Црне Горе и Србије престао да буде предмет политичке искључивости у борби између бјелаша и зеленаша. Чињеница је да је овај крупни проблем добио своју обраду на основу категорија наше савремене историјске науке.

Непобитно је да је проблем уједињења Црне Горе и Србије један од најинтересантнијих у новијој црногорској историји. То је аутор доказао и поступком у току његове обраде. Чињеница је да се ток главних догађаја ове земље, нарочито последице 1903. године, „одвијао у сјени овог проблема“. У првом дијелу књиге ДВ доста документовано образлаже потребу да се изврши уједињење Црне Горе и Србије, док је у другом и трећем дијелу до појединости изложен историјат рада на стварању уједињења и извршена критика начина на који је до њега дошло. Анализа политичког и друштвено-економског развоја Црне Горе доводи нас на мисао о неопходности уједињења са Србијом, а никако оваква или онаква личност краља Николе. При овоме морамо имати на уму степен развоја напреднијих снага у Црној Гори и, посебно, у Србији. Чињеница је да се доста утицајна Српска социјалдемократска партија није довољно критички освртала на став буржоазије своје

земље према Црној Гори. Аутор с правом напомиње да је она испуштала из вида значајне ријечи Св. Марковића које је неколико деценија раније написао о црногорској индивидуалности и начину на који треба извршити уједињење братских држава. Историја извршеног уједињења најбоље може открити друштвени карактер снага које су у њему имале прву ријеч и које су му, наизад, дале жељени печат.

Истина је да се чин уједињења није могао заобићи нити прескочити, јер је био историјски нужан и законит, али је истина и то да начин његовог извршења није био ни нужан ни законит. Друштвени и национални односи старе Југославије довољно су открили суштину великосрпске политике, сасвим јасно изражене у форми уједињења двије братске земље. Заиста, бесмислено би било макар какво одвајање уједињења, политике одређених друштвених снага које су условиле начин да се оно изврши, од „рођавног и друштвеног уређења, од онога по чему се најизразитије карактерисала стара југословенска држава.

Овакви закључци, довољно образложени и научно оправдани, јасно доказују неодрживост и бјелашких и зеленашких схватања. У раду ДВ је утврђено да се научна истина о проблему уједињења Црне Горе и Србије налази изван политичких видокруга и једних и других. Непристрасна анализа мноштва до сада непознатих историјских извора једино и одговара схватањима напредних друштвених снага у рјешавању супротности и превазилажењу заосталих политичких увјерења.

Благодарећи правилном поступку који је примијенен у обради огромне грађе којом је аутор располагао, студија Уједињење Црне Горе и Србије добила је добру композицију и логичан сразмјер три њена дијела. То се исто може рећи и за распоред поглавља у њима.

Историјату идеје уједињења и политичкој и економској потреби да до њега дође дато је онолико мјеста колико је захтијевала цје-

лина овога рада. Проблему уједињења Црне Горе и Србије довољно је дата важност у односима европских и других држава према њему. Приложена је потпуна документација о свим видовима активности која нас интересује до војног пораза обје држава и касније, у иностранству. Посвећена је довољна пажња и анализи свих догађаја насталих после 1918. године.

Сматрам да би текст другог дијела предговора, у којему је дато политичко и друштвено одређење начина на који је уједињење било извршено, више одговарао садржини закључка који не постоји на крају књиге, изузимајући резиме на француском језику. Прегледи архивских фондова и штампе који садрже грађу на основу које је писан овај рад, а налазе се у средини предговора, требало је да стоје на његовом крају.

Иако је у предговору дата основна садржина дијелова књиге и ознака свакога од њих римским бројем, мислим да их је ипак требало изразити општим насловима.

Може се примјетити композиција и, донекле, избору најкарактеристичнијих података у одјелку о друштвено-економским узроцима кризе владавине краља Николе и нужности уједињења Црне Горе и Србије, мада је, и поред овога, углавном дат одговор на питање постављено у његовом наслову. Можда је и анализи политичких снага у црногорском друштву могло бити посвећено мало више пажње.

У трећем одјелку је с успјехом изложен и став Црне Горе према политици њене изолације коју је спроводила влада Србије. Чини ми се да је ипак требало, макар и касније, учинити осврт и на тенденције у прећуткивању заиста самопријегорне борбе Црногораца на Мојковцу у јануару 1916. у циљу обезбјеђења одступнице србијанској војсци у правцу Скадра.

Други дио књиге одликује се по исцрпности у обради неколико врло карактеристичних питања на основу најаутентичније и до сада непознате и непроучене архив-

ске грађе (Црногорске емигрантске владе, Рад на стварању црногорске војске у емиграцији, Рад владе Србије у емиграцији, Црногорски одбор за народно уједињење и Рад на уједињењу у заробљеничким логорима). Такође се и трећи дио, највећи у књизи, одликује исцрпном обрадом целокупне политичке активности у земљи и иностранству (Ослобођење Црне Горе и Подгоричка скупштина, Божићна побуна, Став великих сила у периоду и после уједињења, Црногорске емигрантске владе у току и после уједињења и Стање у Црној Гори 1919—1925). Треба истаћи ауторову сигурност и убједљивост у карактерисању политичких снага и мотива слабо организованог покрета побуњених црногорских сељака у децембру 1918. године (Божићна побуна). Чини ми се да је у раду мало потцијењена опасност од присуства италијанских јединица у Црној Гори које су биле најбројније од савезничких трупа и чије је мијешање у унутрашње ствари било утврђено.

Сматрам да се став КПЈ према уједињењу Црне Горе и Србије могао изложити у много краћем виду, уколико је то било уопште потребно, у закључку књиге који се могао објавити и на српскохрватском језику, а не у посебном додатку, иако са карактером документације. Ово тим прије што дотакнуто питање тек треба обрадити. Резиме је требало да буде објављен прије прегледа употребљене литературе и извора. Мислим да је било разлога да се изрази и регистар аутора и политичких личности.

Иако је аутор ишао за тим да пружи читаоцу што потпунију документацију, мислим да је требало да избјегне, понекад, мање важне појединости у дужим текстовима који су у целини наведени. Чини ми се да је у више случајева било разлога да се дијелу главног текста да мјесто у фуснотама.

Учињене примједбе, дате са мање или више права, ни у чему не могу да умање успјех који је постигнут објављивањем књиге која заиста представља стварну и-

сторију овог вишестрано интересантног и до сада непроученог комплекса догађаја који су условили овај политички и друштвено врло карактеристичан чин у односима двије земље у вријеме и последице стварања југословенске државе 1918. године.

Студија ДВ је значајна и по истичању важности конкретних питања (ван њених проблемских оквира) ради посебног проучава-

ња. По свему, она представља, без сумње, драгоценији прилог југословенској историографији о проблему стварања заједничке државе и, донекле, о карактеру политичких, националних и друштвених односа у њој.

Треба дати озбиљну примједбу Издавачко-штампарском предузећу „Обод“ на техничку опрему књиге и друге пропусте.

Ђ. Пејовић

Милосава Максимовић—Вуковић: „У ВРТЛОГУ МУКА“

(Графички завод, Титоград, 1962)

У оквиру прославе 20-годишњице ослободилачког рата и револуције народа Југославије 1961. године објављен је већи број монографија, зборника архивске и мемоарске грађе, студија и дневника са том тематиком. Све то представља велики допринос за дубље и свестраније проучавање ослободилачког рата и револуције код нас.

Дневник Милосаве Максимовић—Вуковић, посвећен рањеним и поинулим партизанима у народноослободилачком рату, даје дјелимичну слику живота на једном дијелу ослобођене и окупиране територије Црне Горе. У њему се третирају два основна питања: 1) ослободилачки покрет и револуција и 2) спрехоте окупаторско-квислиншког терора на окупираној територији.

Дневник је готово свакодневно вођен (од 6. априла 1941. до 24. маја 1945). Окупација Црне Горе од стране фашистичке Италије затекла је аутора на Цетињу као санитарку у болници, у којој је радила до средине децембра 1941, када је затворена. У затвору на Цетињу провела је до краја априла 1942. године. Потом је интернирана у барски концентрациони логор и у њему је остала до краја октобра 1943. године, након чега је одмах прешла на ослобођену територију. У никшићком срезу радила је као болничарка и то већином међу рањеницима са фронта. Кратко вријеме радила

је и у хируршкој екипи Шесте црногорске бригаде на терену Санџака, а затим поново на подручју никшићког среза гдје је затекло и ослобођење.

Милосава Максимовић—Вуковић није имала неку одговорнију руководећу дужност, па није ни могла имати шири увид у догађаје који су се збивали, што не умањује значај дневника. Она је запосивала оно што је видјела, чула и доживјела. У приказивању догађаја је објективна. И у оним догађајима који су везани за њено судјеловање, а значајни су, читалац не стиче утисак да је њена улога потенцирана. Подаци о збивањима ван живота затвореника у затвору и логору и рада партизанског санитета, било у јединици или позадини, нијесу поудани као историјски извор, јер су доста површни, једностранни и уопштени. Али све то не умањује вриједност дневника за ширу читалачку публику.

Од устанка па до краја 1942. године кроз болницу су прошла 524 затвореника, које је, последице страховитог мучења, окупатор доводио у болницу и задржавао „само док им се дух поврати“, да би их поново могао мучити у нади да ће нешто сазнати о илегалном раду чланова Партије и симпатизера НОР-а у позадини. Али све казне биле су узалудне, јер су комунисти били ријешени на смрт. Они су и на губилиштима пркосили, па је окупатору и домаћим издај-